

دست‌آورد سازمان دانش بومی و فرهنگ شفاهی ایران باختری شماره‌ی چهاردهم

رزم‌نامه

(استوره‌های کهن زاگرس)

بخش دوم:

داستانهای حماسی رزم‌نامه به نظم گورانی - لکی

جلد اول

از

محمد رضا (فریبوز) همزه‌ای

(عضو هیات علمی دانشگاه رازی)

دانشگاه رازی

۱۳۹۳

سرشناسه	: همزه‌ای، محمدرضا (فریبرز)
عنوان	: رزم‌نامه (استوره‌های کهن زاگرس) / از محمدرضا (فریبرز) همزه‌ای.
مشخصات نشر	: کرمانشاه، دانشگاه رازی، ۱۳۹۳ = ۲۰۱۴ م.
مشخصات ظاهری	: ج. همراه با لوح فشرده
فروست	: دانشگاه رازی، ۳۳۵: فرهنگ عامه؛ ۲.
شابک	: دوره: ۷-۷۸-۷۶-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸، بخش ۱: ۶-۷۵-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸، بخش ۲: (جلد ۱): ۲-۷۶-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸، جلد ۲: ۲-۷۳-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸، بخش ۳: ۱-۷۷-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸
یادداشت	: کتابنامه
یادداشت	: کتاب رزم‌نامه (استوره‌های کهن زاگرس) در سه بخش مجزا شامل: بخش اول: خاستگاه فرهنگی و زبانی رزم‌نامه/ از محمدرضا همزه‌ای. - بخش دوم: داستانهای حماسی به نظم گورانی - لکی به همراه فشرده‌ی فارسی (در دو جلد)/ از محمدرضا همزه‌ای. - بخش سوم: برگردان داستانهای حماسی رزم‌نامه از نظم گورانی - لکی به نشر فارسی/ از محمدرضا همزه‌ای.
موضوع	: شعر حماسی کردی
موضوع	: شعر حماسی کردی - تاریخ و نقد
موضوع	: کردان - اساطیر
موضوع	: کردان - تاریخ
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ۴۵۸ ۳۳۵ PIR
رده بندی دیویی	: ۹/۲۱: ۸

انتشارات دانشگاه رازی ۳۳۵

عنوان بخش دوم: داستانهای حماسی به نظم گورانی - لکی به همراه فشرده‌ی فارسی نویسنده: محمد رضا (فریبرز) همزه‌ای.

ویراستار متن فارسی بخش دوم: سوسن جبری، خلیل کهریزی.

ویراستار متن کردی بخش دوم جلد اول: محمدعلی ابراهیمی، علی نظر نظری.

ناشر: دانشگاه رازی

تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۳ - اول

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت دوره: ۸۰۰۰۰ تومان

قیمت (بخش دوم، جلد اول): ۲۰۰۰۰ تومان

شابک (بخش دوم، جلد اول): ۲-۷۶-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸

مراکز بخش: تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۸۸۵۵۶۱۶۸ - کتابیران ۱۵ - ۶۶۵۶۶۵۱ - دانشیران ۶۶۴۱۶۱۷۶

Tehran: Ketabiran: 021 66566510-5 Daneshiran: 021 66416176

کرمانشاه: انتشارات دانشگاه رازی - تلفکس ۰۸۲-۳۳۲۸۰۸۲

Kermanshah: 083-34280802

Email: publication@razi.ac.ir

مسئولیت درستی مطالب به عهده نویسنده می‌باشد.

(حق چاپ برای ناشر محفوظ است)

پیشگفتار

واژه‌ی استوره که بیشتر با شکل معرب اسطوره همراه جمع مکسر اساطیر به کار می‌رود، همانند مفهوم و درون‌مایه‌اش بسیار شگفت و رازآلود است. شکل عربی این واژه باید بسیار جوان‌تر باشد و از رازناکی و دیرینگی آن می‌کاهد. از این رو در عنوان این کتاب، شکل استوره به همان گونه که در فارسی خوانده می‌شود، نوشته شده است. واژه‌ی استوره به نوشته‌ی محمودی بختیاری همان واژه‌ی است که در زبان‌های اروپایی به شکل‌های *historia* در یونانی (به معنی جست‌وجو، آگاهی)، *Histoire* در فرانسوی، *History* در انگلیسی (به معنی تاریخ، تاریخچه، گزارش، روایت) و *story* (به معنی داستان، قصه‌ی تاریخی، پیشینه) به کار می‌رود. در زبان باستانی سانسکریت این واژه به شکل *Sutra* به کار می‌رود که به معنی داستان است. واژه‌نامه‌ی کتاب اوپانیشاد (برگردان داراشکوه) سوتر یا همین سوترای سانسکریت به معنی نخ، ریسمان مقدس، کمر بند آمده است (ص ۵۳۶). همین ما را به سوی کشف جالبی در فرهنگ ایرانی راهنمایی می‌کند؛ چه واژه‌ی سدره که همراه کشتی برای پیراهن نخی و کمر بند آیینی زرتشتیان به کار گرفته می‌شود، نمی‌تواند خویشاوند دیگری جز واژه‌ی سوترای سانسکریت داشته باشد. از این شگفت‌انگیزتر این خواهد بود که شاید روزی ما پیوندی میان این واژه‌ها و سفره و آیین‌های ایرانی که خوراک و میوه را بر پارچه‌ای نخی می‌نهادند، بیابیم.

اینک سال‌هاست که من از وجود سروده‌های حماسی در میان گویشوران کردی جنوبی آگاه هستم. گاهی نیز بخش‌هایی از آن به دستم می‌رسید که به سبب کامل نبودن، پنداشت درستی را به دست نمی‌دادند. ولی از چند سال پیش که پژوهش‌های گسترده در این میدان را آغاز نموده‌ام، برایم روشن شد که این پدیده می‌تواند از ارزش بسیاری برخوردار باشد. خوشبختانه با انتشار این کتاب بخشی از دستاوردهای تلاش چند ساله را می‌توان پیشکش خوانندگان نمود.

من سال‌های بسیاری از زندگی خود را در کتابخانه‌های گوناگون به بررسی تاریخ و فرهنگ ایران گذرانده‌ام. شاید بتوان گفت که کمتر کتاب یا جزوه و مقاله‌ای، به ویژه درباره‌ی

باختر ایران تاریخی وجود داشته باشد که به دست من نرسیده و آنها را کم و بیش بررسی ننموده باشم. مهم‌ترین پیامد تلاش سال‌های نامبرده برای من این بود که در پایان کار مرا در برابر تصمیم‌گیری مهمی نهاد که سختی و هزینه‌های شخصی بیش از اندازه‌ای برایم دربرداشت.

نتیجه‌ی بررسی‌های کتابخانه‌ای نشان می‌داد که زادگاه من در سرزمینی جای دارد که از دیدگاه تاریخ فرهنگی و تمدنی ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و البته به هیچ‌رو تا به امروز شناخته نشده است. من به کشف یک یکان فرهنگی ناشناخته و مهم دست یافته بودم که در سرزمینی میان نیسفون و همدان گسترده شده است. البته در سال‌های دیگر این گمان نیرو گرفت که این یکان، شاید فراتر از آن بوده است و از یک سو تا شیخان و سنجر و از سوی دیگر تا سهرورد زنجان می‌تواند پیش رفته باشد. درباره‌ی ویژگی این یکان فرهنگی، راولینسون برای نخستین بار این سرزمین را به سبب گوناگونی و دیرینگی فرهنگی‌اش هندکوچک (Little India) نامید که من تا کنون آن را گویاترین و کوتاه‌ترین شیوه‌ی بیان این پدیده یافته و در گفته‌ها و نوشته‌های خود تکرار نموده‌ام.

یافته‌های یادشده در پایان مرا بر آن داشتند تا پس از انجام پایان‌نامه‌ی دوره‌ی پروفیسوری (Habilitation) در دانشگاه اوزنابروک آلمان در سال ۱۹۹۸ میلادی به کرمانشاه بیایم و پژوهش‌های بلند مدت میدانی خود را پی بگیرم. امروزه پس از مدت چهارده سال، اگرچه به همه‌ی آن چیزهایی که دوستان و آشنایان برای بازداشتن من از انجام این کار می‌گفتند رسیده‌ام، ولی از سوی دیگر پژوهش‌های میدانی و گردآوری‌هایی که تا کنون انجام گرفته است، همگی نشان از درستی گمانه‌ی آغازین من درباره‌ی ارزش فرهنگی این یکان فرهنگی دارند. البته با وجود آنچه که تا کنون به دست چاپ داده شده، مهم‌ترین بخش پژوهش‌های من چشم به راه آینده است. با این همه امید است که همین کاری که درباره‌ی رزم‌نامه‌ی کردی در این کتاب آمده است، بخشی از دسترنج سال‌های پرهزینه‌ی گذشته باشد.

هنگامی که من در دانشگاه رازی کار خود را آغاز نمودم، کمتر سخنی از پژوهش و به ویژه پژوهش‌های فرهنگی در کشور در میان بود؛ برای همین دانشگاه رازی که مادر دانشگاه‌های

باختر کشور بود، هنوز از بخشی به نام انتشارات برخوردار نشده بود. از این رو نخستین کار پژوهشی من به زبان فارسی از سوی دانشگاه به انتشارات تاق‌پستان سپرده شد که به نام "خاستگاه خیزش" در سال ۱۳۸۴ به چاپ رسید. پس از چند سال ناگهان موضوع پژوهش پیش کشیده شد که پدیده‌ای به نام «آی اس آی» را در کانون آن جای داده بودند. ولی به همان اندازه که در اینجا کسی از درجه‌ی هابیلیتاسیون آگاهی نداشت، من هم که همه‌ی زندگی خود را در دانشگاه‌های آسیایی و اروپایی سپری کرده بودم، هیچ‌گاه چیزی درباره‌ی «آی اس آی» که مراد از آن نیز چاپ مقاله در یک گروه آمریکایی از نشریه‌های دانش‌های پایه است، نشنیده بودم. ولی در کشورهای جهان سوم که پیوند گسترده میان دانشگاه و صنعت به وجود نیامده است، سهم بخش نشر دانشگاه در روند توسعه‌ی همه‌جانبه و پایدار، سهمی بسیار برجسته است؛ اگر چه به هر رو، انتشارات یک دانشگاه آبروی آن دانشگاه شمرده می‌شود. روشن است که توسعه‌ی استانی و کشوری به توسعه‌ی دانشگاهی و به ویژه در بخش پژوهشی آن وابسته است. از این رو معیار سنجش و ارزش نشر پژوهش‌های بومی یک دانشگاه باید در میان معیارهای پایه‌ای جای داده شود. با وجود این در روند پرشتاب پدیده‌ی جهانی شدن، در طرحی که به هنری کسینجر نسبت داده شده است، سیاست‌های پژوهشی دانشگاه‌ها را جهانی برنامه‌ریزی کرده‌اند و در آن بخش‌هایی از پژوهش را برای دانشگاه‌های جهان سوم نگاه داشته‌اند. ولی این گونه طرح‌های سرمایه‌داری جهانی به هیچ رو با الگوی بومی توسعه‌ی پایدار هماهنگی ندارد.

در چند سال گذشته که مدیریت بخش پژوهشی و نشر دانشگاه رازی را دکتر هومن سالاری پذیرفته بود، به سبب آشنایی درازمدت ایشان با دانشگاه‌های دیگر کشورهای جهان، در این بخش دگرگونی چشم‌گیری رخ داد که به آن نیاز بود. به ویژه که ایشان بانوان توانمندی مانند خانم فرحناز حیدریان و خانم‌ها بتول رنجبر، مهرنوش حیدری و ندا بهرامی را در کنار خود داشتند. از آنجا هم که کارهای بررسی کتاب رزنامه آخرین کاری بود که در دوران مدیریت دکتر هومن سالاری انجام گرفت، من نیز بر خود لازم دیدم که آن را به عنوان سپاس از تلاش‌های

انجام شده، به نامبردگان پیشکش نمایم. افزون بر آن از سرکار خانم فرحناز حیدریان برای در اختیار گذاشتن نسخه‌های خطی رزم‌نامه‌ها سپاس فراوان دارم.

کاری که در اینجا به نام "رزم‌نامه" پیشکش می‌شود، دارای سه بخش جداگانه است: بخش نخست به واکاوی زمینه‌ی فرهنگی - زبانی رزم‌نامه می‌پردازد. این واکاوی دستاورد سال‌ها پژوهش در ایران و اروپا است و در آن تا اندازه‌ای راهگشایی‌هایی کلیدی انجام گرفته‌است، که هر یک می‌تواند پژوهش‌های دیگری را به دنبال داشته باشد. این متن واکاوی تلاش دارد تا نشان دهد که ما با چه پدیده‌ی شگفت‌انگیزی روبه‌رو هستیم و تا چه اندازه کارهای پژوهشی بزرگ چشم به راه پژوهشگران پر تلاش آینده نشسته‌اند.

در بخش دوم، داستان‌های رزم‌نامه همراه با چکیده‌های آنها به نثر فارسی آورده شده‌است، تا شاید کار خواننده برای دریافت متن کردی کمی آسان‌تر شود. در بخش سوم برگردان کامل همه‌ی داستان‌های رزم‌نامه به فارسی پیشکش می‌گردد، تا شاید کسانی نیز که به زبان ادبی کردن آشنایی ندارند، بتوانند تا اندازه‌ای با سرشت این داستان‌ها آشنا شوند و از آنها سود ببرند.

مجموعه‌ی چند جلدی رزم‌نامه به همراه یک سی‌دی خواهد بود که در آن افزون بر اجرای صوتی یکی از داستان‌های رزم‌نامه، به تجربه‌هایی در موسیقی آیینی کردن جنوب دست زده شده تا جهان با بخش دیگری از میراث فرهنگ دیرینه‌ی این مردم و جایگاه ویژه‌اش آشنا شود.

در پایان این پیشگفتار نیاز به یادآوری است که زبان گورانی زبان ادبی کردن جنوب از دوران‌های ناشناخته بوده‌است، که از ادبیات بارزش دینی، عرفانی و تغزلی برخوردار است. ولی این پدیده که گورانی دارای ادبیات حماسی بازمانده از دوران کهن باشد، به این زبان جایگاه ویژه‌ای در میان زبان‌های جهان خواهد داد. با همه‌ی اینها زبان گورانی در میان زبان‌هایی جای دارد که در حال ناپدید شدن هستند و از این رو امید است که با شناساندن جایگاه عرفانی، فرهنگی و ادبی آن، از خطر نابودی نجات یابد.

فهرست

جلد یک:

- ح سرآغاز
- ۱ داستان کنیزک یا جنگ هماون
- ۱ فشرده‌ی فارسی داستان کنیزک یا جنگ هماون
- ۱۱ داستان کردی کنیزک یا جنگ هماون
- ۱۴ لشکر کشی افراسیاب به ایران
- ۲۷ آمدن پلنگینه پوش به میدان
- ۳۱ آمدن فرامرز به کمک سام و جهانگیر
- ۴۰ پیام شکست ایران به پادشاه رسید
- ۵۰ جنگ رستم و افراسیاب
- ۶۲ نامه نوشتن زال به کیخسرو
- ۶۳ مزده‌ی پیروزی رستم به زال
- ۶۷ داستان رستم و زنون
- ۶۷ فشرده‌ی فارسی داستان رستم و زنون

- ۷۵.....داستان کردی رستم و زنون
- ۷۸.....نامه نوشتن زواره به شاه ایران
- ۸۹.....خواب دیدن زال
- ۹۸.....رفتن زال به دنبال رستم
- ۱۰۰.....نبرد رستم و زنون
- ۱۰۴.....پاسخ برادر به زال
- ۱۳۵.....داستان جنگ عظیم شاه
- ۱۳۵.....فشرده‌ی فارسی داستان جنگ عظیم شاه
- ۱۶۲.....داستان کردی جنگ عظیم شاه
- ۱۶۴.....پیغام بیژن به بهتون
- ۱۶۶.....معرفی بیژن به بهتون و سپاه او
- ۱۷۲.....خبر فتح فرامرز به کیخسرو رسید
- ۱۷۵.....شاه ایران به یاری فرامرز آمد
- ۱۷۷.....بهتون قاصدی نزد عظیم شاه فرستاد
- ۱۸۲.....نبرد فرامرز و لشکر عظیم شاه
- ۲۱۲.....لشکر کشی تیمور به ایران

- ۲۲۳..... رفتن کیخسرو به شکار و گرفتار شدنش
- ۲۳۱..... آمدن لعل پوش و یاقوت پوش به جنگ ایران
- ۲۴۴..... نامه نوشتن بهرام برای ایران و توران
- ۲۵۵..... نبرد تیمور و بهرام
- ۲۵۹..... نبرد بهرام و کوه کش
- ۲۶۵..... به شکار رفتن جهانبخش و عاشق شدن به هما
- ۲۸۴..... رفتن جهانبخش و گسسته به مفت خان
- ۲۸۹..... رفتن جهانبخش به خان دو و سه
- ۲۹۱..... رفتن جهانبخش به خان چهارم
- ۳۰۳..... رسیدن جهانبخش به خان هفتم
- ۳۰۷..... سر راه گرفتن یکدست جهانبخش را
- ۳۲۳..... داستان رستم و سهراب
- ۳۲۳..... فشرده‌ی فارسی داستان رستم و سهراب
- ۳۳۲..... داستان کردی رستم و سهراب
- ۳۳۸..... دیدار تهمینه و رستم
- ۳۴۵..... ناآگاهی تهمینه از سرنوشت رستم

۳۸۲.....	آگاه شدن تهمینه از مرگ سهراب.....
۳۸۹.....	داستان رستم و اسفندیار.....
۳۸۹.....	فشرده‌ی فارسی داستان رستم و اسفندیار.....
۳۹۷.....	داستان کردی رستم و اسفندیار.....
۴۰۶.....	خودستایی رستم نزد اسفندیار.....
۴۰۸.....	خودستایی اسفندیار نزد رستم.....
۴۱۲.....	کشته شدن مهرنوش و آذرنوش به دست فرامرز.....
۴۲۷.....	پیوست: شیوه‌ی آواکاری رزم‌نامه‌ها.....
.....	درباره‌ی نگارنده.....
English Introduction.....

جلد دو:

- داستان بهمن و فرامرز ۴۳۹
- فشرده‌ی فارسی داستان بهمن و فرامرز ۴۳۹
- داستان کردی بهمن و فرامرز ۴۵۱
- نامه‌ی بهمن به فرامرز و پاسخ فرامرز ۴۵۲
- بی‌هوش شدن فرستاده‌ی بهمن ۴۵۵
- فرامرز با دیدن فرستاده‌ی بهمن خشمگین شد ۴۵۶
- فرامرز لشکر را آماده‌ی نبرد نمود ۴۵۷
- آغاز جنگ بهمن و فرامرز ۴۵۸
- کشته شدن فرامرز ۴۶۰
- آگاه شدن زال از مرگ فرامرز ۴۷۱
- خواب بهمن شاه ۴۸۳
- رستم تبر دار ۴۹۰
- جنگ پاس با برزین و رستم تبر دار ۴۹۳
- به شکار رفتن برزین و مهمانی یزدادشاه ۴۹۸
- نبرد آذربرزین و یزداد با بهمن و شکست بهمن ۵۱۳

- ۵۱۵..... کوتاه آمدن بهمن از جنگ و آشتی با آذربیزین
- ۵۱۶..... پیکار آذربیزین و بهمن با ازدها
- ۵۲۱..... **داستان برزو و فولادوند**
- ۵۲۱..... **فشرده‌ی فارسی داستان برزو و فولادوند**
- ۵۳۷..... **داستان کردی برزو و فولادوند**
- ۵۴۸..... دیدن حوری لقا دختر جهانگیر شاه برزو را
- ۵۵۵..... رفتن برزو به جنگ ازدهای خوارزم
- ۵۷۳..... قرلان برزو را به باغ سیمین عذار برد
- ۵۷۸..... شکار رفتن برزو و گرفتار شدنش به دست سنبله
- ۵۸۲..... آگاه شدن سیمین عذار از گرفتار شدن برزو
- ۵۹۶..... آمدن سه خواستگار برای سیمین عذار
- ۶۵۰..... رفتن رستم به جنگ یکدست
- ۶۸۹..... **قهرمان نامه**
- ۶۸۹..... **فشرده‌ی فارسی قهرمان نامه**
- ۷۱۱..... **داستان کردی قهرمان نامه**
- ۷۲۲..... قهرمان طهمورث دیوبند را در خواب دید

۷۲۴.....	خواستگاری هوشنگ شاه از دختر کیوان شاه
۷۳۵.....	گریختن کیوان، توران، خاور و داود شاه به هندوستان
۷۳۷.....	شکاررفتن هوشنگ شاه و دیدن سنگ بهرام و دلبرش
۷۴۹.....	هوشنگ شاه، گردنکش را در پی ارزق جادو فرستاد
۸۰۱.....	آمدن شهبال پری برای یافتن بهرام فرزندش
۸۹۹.....	داستان رستم و بیهو بیان
۸۹۹.....	فشرده‌ی فارسی داستان رستم و بیهو بیان
۹۰۹.....	داستان کردی رستم و بیهو بیان
۹۴۷.....	داستان جنگ کیکاوس با دیوان مازندران
۹۴۷.....	فشرده‌ی فارسی داستان جنگ کیکاوس با دیوان مازندران
۹۶۰.....	داستان کردی جنگ کیکاوس با دیوان مازندران
۱۰۲۹.....	پیوست: شیوه‌ی آوانگاری رزم‌نامه‌ها
.....	درباره‌ی نگارنده
.....	English Introduction